

Titel: Notesbog 13

Citation: "Notesbog 13", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K19*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Jette Knudsen; Johnny Kondrup; Alastair McKinnon, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2001 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-not13-txr-shoot-idf2b424ef-3bb0-4c46-ab51-7702acf811b6.pdf> (tilgået 17. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K19

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

Tekstredegørelse

1. Manuskriptbeskrivelse 533
2. Datering og kronologi 535
3. Indhold 535

1. Manuskriptbeskrivelse

Notesbog 13 er en indbundet bog i kvartformat, beskrevet både forfra og bagfra. Bogen er af SK mærket »Philosophica.«^{*} Den består af 31 blade eller 62 sider. Manuskriptet er bevaret med undtagelse af et bortklippet stykke øverst på bl. [1] bagfra, hvor den manglende tekst findes overleveret i H.P. Barfods afskrift (*B-afskrift*)^{*} samt i hans udgave *Af Søren Kierkegaards Efterladte Papirer (EP)*.^{*} Notesbogen findes i Kierkegaard Arkivet (KA) på Det Kongelige Bibliotek.

Not13 1 Manuskriptet består af et halvbind i lysebrunt skind og overtrækspapir i brunt bakkemarmor. Ryggen er forsynet med blindtrykslinier uden forgyldninger. Bindet er på forsiden øverst til venstre påklæbet en stor lyserød etiket, foroven med påskriften »Philosophica« og fornedet »Bagfra findes: Problemata. / d. 2 Dec. 42. / i Martz. 46.«
31 blade i 4°.^{*}
Bl. [1] og [2] forfra er upagineret, herefter pagineret 1-17; s. 1-13 med blæk, s. 15 og 17 med blyant. S. 14 og 16 er upagineret. Pagineringen forfra begynder på bl. [3r]. Bagfra er siderne med blyant pagineret med bogstaverne [a]-p. Pagineringen [a]-[b] mangler pga. beklipning og afrivning.
Papir: svært, ribbet; vandmærke: cirkelformet, i randen ordene: PRO PATRIA EIUSQUE LIBERTATE. I midten en kronet løve med tordenkile og stridsøkse, stående på en sokkel med bogstaverne VRYHEID. Desuden bogstaverne C & I Honig. Tresidet grønt sprængt snit. Mål: 216 x 270 mm.^{*} Hæftesnor af naturfarvet sejl garn. Af s. [a]-[b] bagfra er et mindre stykke foroven uregelmæssigt bortklippet, hver spalte for sig, og afrevet ved sammenhæftningen.
Bladene er foldet på langs; inderspaltten rummer tekst, yderspaltten tilføjelser.
Bl. [1v] og [2] samt s. 15 og [18]-[43] forfra er ubeskrevet.
Forpermens inderside rummer tre optegnelser, af hvilke de to første er skrevet hen over hele siden. Ud for afsnittet »Den engelske Prælat (...) værd at læse« på s. 7 er der tegnet en lille figur af form som en tændstikmand. På s. 17 er en tilføjelse skrevet på skrå under den indledende datering. På s. [b] bagfra er de to sidste afsnit skrevet hen over hele siden.
Der er anvendt rødt blæk på s. 1 i yderspaltens »NB«, understregningen af »pathetisk« i første linie samt passagen »En pathetisk Overgang (...) hører blot Mod«, på s. 4 i overskriften »**Aristoteles**^s **Politik**« samt på s. 5 i overskriften »Leibnitz^s Theodicee (...) Leipzig.« På s. 17 er dateringen »I Martz. 1846« understreget med blåkridd.
Håndskriften er omhyggelig og let læselig.
Få korrektioner.

(*B-fort.* 451; KA, C pk. 5 læg 4; *Pap.* IV C 4-86 + VII 1 C 1-4)

1

2 1 blad i 4°.
Ingen paginering.
Papir: gulligt koncept. Mål: 171 x 202 mm. Spor af hæftning.
Bl. [1v] er ubeskrevet. Teksten på bl. [1r] udgør optegnelsen Not13:55. Det løse blad har været indlagt i notesbogen mellem s. 8 og 9, hørende til optegnelsen Not13:27.^{*}
Få korrektioner.

2. Datering og kronologi

Notesbog 13 er if. etiketten på bindets forside taget i brug 2. dec. 1842. Det kan ikke med sikkerhed fastslås, hvornår SK har begyndt skrivningen af »Problemata«; men efter al sandsynlighed har han sideløbende benyttet journalen både forfra og bagfra indtil et stykke ind i 1843.

I Not13:46 omtales »et tabellarisk Værk ligesom det, der resulterer af de meteorologiske lagttagelser«. Dette værk er formentlig identisk med en oversigt med meteorologiske tabeller, der if. en omtale i *Berlingske Tidende* 10. marts 1843 udkom i begyndelsen af marts 1843, hvorfor denne optegnelse må være skrevet efter dette tidspunkt.* Not13:53 rummer en henvisning til JJ:84, der formentlig er fra marts 1843, og denne optegnelse i notesbogen kan da tidligst være fra samme tidspunkt.

Etikettens anden datering, »i Martz. 46«, henviser til, at SK tre år senere, i marts 1846, i forbindelse med læsning af Spinozas *Etik* er vendt tilbage til notesbogen, hvor han har indført optegnelserne Not13:37-39.* Bogen rummer i øvrigt ingen dateringer.

Det løse blad, Not13:55, er dateret »i Febr. 47«.

3. Indhold

Notesbog 13, mærket »Philosophica«, følger en klar systematik: forfra rummer bindet excerpter og bemærkninger til bestemte filosofiske forfattere; bagfra, i delen »Problemata«, har SK på baggrund af sin læsning formuleret og delvis besvaret en række filosofiske spørgsmål af grundlæggende betydning. Flere af disse spørgsmål udvikles nærmere i det videre forfatterskab, særlig i *Philosophiske Smuler*. Endvidere har notesbogen tydelige berøringsflader med bl.a. journalen JJ, jf. nærmere nedenfor. Hvad excerpterne angår, har SK først og fremmest orienteret sig efter Tennemanns *Geschichte der Philosophie*, i mindre grad efter Marbachs filosofihistorie.* I øvrigt vidner notesbogen om grundige studier af fortrinsvis Aristoteles, Descartes, Leibniz og Spinoza.

SK koncentrerer sig i »Philosophica« om tre problemområder: ontologi, frihed (spørgsmålet om bevægelse) og etikens afgrænsning.

I Not13:4 hentes fra Tennemann de pythagoræiske kategorirækker, dog uden at SK nærmere udvikler inddelingen i det begrænsede og det ubegrænsede.* Men i »Problemata«, Not13:41, stilles det grundlæggende spørgsmål: »Hvad er en Kategorie?« SK kommer nu ganske kort rundt om bl.a. Hegel og Aristoteles, for dog straks at ledes til det næste spørgsmål, som han besvarer benægtende: »Er nu Væren en Kategorie? Ingenlunde«. Væren sætter han i forhold til kvantitet og kvalitet og henviser dernæst til nogle anmærkninger og (nu tabte) lapper i sit eksemplar af Spinoza, ktl. 788,* samt anfører Platons definition i *Parmenides*: »Væren er ikke Andet end Participeren i et Væsen i den nærværende Tid.«

I »Problemata« formuleres de grundlæggende tanker om muligheden af en kristelig ontologi hinsides den immanente tænkning, ikke grundet på viden, men tro. Når SK bl.a. berører spørgsmålet om positiv og negativ viden (Not13:45)* samt erfaringens betydning for erkendelsen (Not13:46), sker det som led i fastlæggelsen af en kristelig ontologi, der udmunder i »det absolute Paradox« (Not13:53), som står i modsætning til den filosofiske erkendelse. Til sidst i denne optegnelse henviser SK til sine bemærkninger i journalen JJ, »p. 18; 23 og 24; 28«, dvs. JJ:58, 73, 74 og 84.* Not13:53 har også givet overskrift og tema til tredje kapitel, »Det absolute Paradox«, i *Philosophiske Smuler*. *

Berøringen med *Philosophiske Smuler* ses endvidere i det andet vigtige problemområde, som SK tager under behandling i notesbog 13: friheden og det historiske. I første optegnelse i »Problemata«, Not13:40, formulerer han det spørgsmål, som siden bliver undertitlen for »Mellemspil« i *Philosophiske Smuler*: »Er det Forbigangne mere nødvendigt end det Tilkommende?«* Optegnelsen fortsætter:

Dette kunne være af Vigtighed m. H. t. Besvarelsen af det Spørgsmaal om det *Mulige* – hvorledes besvarer Hegel det? I Logiken, i Læren om Væsenet. Her faaer vi nu den Forklaring, at det Mulige er det Virkelige, det Virkelige det Mulige. Det er nemt nok i en Videnskab, ved hvis Slutning man netop er arriveret til Muligheden. Det er da en Tautologie.

SKs kritik af Hegels historiefilosofi kommer også til udtryk i Not13:34, der kan ses i sammenhæng med en optegnelse i journalen JJ, hvor SK bemærker, at hvad der har beskæftiget den ældre græske filosofi, er »*Bevægelsen*, hvorved Verden blev til, Elementernes constitutive Forhold til hinanden«, hvorimod den nyeste filosofi kun har interesseret sig for den logiske bevægelse.* Netop spørgsmålet om bevægelse (gr. κίνησις) optager SK særligt, fordi det for ham betegner overgangen fra mulighed til virkelighed, jf. Not13:28. Svaret søges først hos Aristoteles: »Overgangens-Categorie har Hegel aldrig retfærdiggjort. Det kunde være af Vigtighed at sammenligne dermed den aristoteliske Lære om κίνησις med »Forandring«, og i Not13:27 anfører han de tre arter bevægelse samt skeptikernes og eleaternes benægtelse af samme.* På dette sted i ms. har SK også senere indlagt det løse blad fra feb. 1847, Not13:55, hvor problemet uddybes (jf. illustrationen i SKS 19, 421).

I »Problemata«, Not13:43, stilles spørgsmålet: »*Er det Gode godt, fordi Gud vil det, ell. er det i og for sig godt. ? (...)* Er det Gode godt i og for sig, hvorledes er Gud da frie i Forhold dertil; hvorledes den menneskelige Frihed?« I excerptet i Not13:23 af Leibniz' *Théodicée* refererer SK dennes polemik med Bayle, men noterer sig deres enighed, hvad angår liberum arbitrium (den fri vilje).* Et problem er også at forene Guds forudviden med den menneskelige frihed, hvilket belyses under inddragelse af 5. bog af Boethius' *De consolatione philosophiae*. Om forholdet mellem fornuft og tro anfører SK i samme optegnelse, at »Troen er over Fornuften.« Heraf følger også, »at Friheden hos Msket har Overvægten over Tanken«, som det påpeges i en kritik af Descartes i Not13:8, hvor SK i øvrigt demonstrerer utilstrækkeligheden af sætningen 'cogito, ergo sum', idet han mener, at beviset ikke hænger sammen. I en vigtig marginalnote til denne optegnelse sonder SK mellem to typer af overgange, patetiske og dialektiske; disse overvejelser er af betydning for, hvad han kalder teorien om springet.*

Det tredje hovedproblem, SK beskæftiger sig med i »Philosophica«, er etikken og dens afgrænsning. Ved behandlingen af Aristoteles' etik mener han, at denne »blot ender i en realistisk Modsætning« til Sokrates og Platon, hvor talen er om den idealistiske sætning, at al synd er uvidenhed (Not13:15). Andetsteds hedder det, at »Aandens Bestemmelse har Arist: ikke fattet. Derfor anbefaler han endnu de udvortes Goder om end kun som et Accompanement, et Draperie; men mangler paa dette Punkt Kategorie til at gjøre den gennemførte Bevægelse« (Not13:20). Hvad angår afgrænsningen til metafysikken, noterer SK sig i Tennemann-excerptet Not13:27 det tvetydige i ἡ πρώτη φιλοσοφία ('den første filosofi'): »snart er det en Ontologie, snart Theologie.«*

I Not13:54 omtaler SK den »ethnisk[e] Lære«, at viden er dyd, og stiller den i modsætning til den kristelige, at dyd er viden. I forbindelse med inddelingen i moralske og intellektuelle dyder (»sædelige Dyder« og »Forstands-Dyder«) i *Den Nikomachæiske Etik* udtrykker SK i Not13:19, med slet skjult adresse til hegelianerne, sin anerkendelse af Aristoteles som systematiker. En tredje art af dyder er de politiske, jf. Not13:21 og i forlængelse heraf den korte gennemgang af *Statslæren*, Not13:22.*

Afgørende for SK er det imidlertid at slå fast, at dyd hos Aristoteles er en æstetisk bestemmelse, hvilket han i Not13:16 forsøger at underbygge med et citat, der skal vise identiteten af dyd og skønhed, idet han dog misforstår den moralske betydning af udtrykket τοῦ καλοῦ ἕνεκα ('for det ædles skyld'). Kritikken kommer ligeledes frem i Not13:20, hvor det hedder om bestemmelsen af lykken som kontemplation, at denne virksomhed »kun i æsthetisk Forstand [har] Entelechie«.

Ud over de nævnte filosoffer behandles i »Philosophica« kortfattet bl.a. Sextus Empiricus, Not13:28,* stoikerne, Not13:29-30 og 32, skeptikerne, Not13:31, akademikerne, Not13:33, skolastikerne, Not13:36, alt sammen på grundlag af Tennemann.*

Vigtigere er SKs optagethed af Spinoza, der kommer til udtryk i tre optegnelser, Not13:37-39, som nævnt fra marts 1846, altså ca. tre år efter notesbogens øvrige optegnelser (jf. illustrationen i SKS 19, 400f.). Disse optegnelser kan ses i sammenhæng med, at han på samme tid indfører en række optegnelser i journalen JJ, hvortil der henvises i Not13:39.a: »cfr Journalen J.J. p. 274, 276, 278, 280«, dvs. JJ:437.a, 439, 442 og 443.* I JJ:443 noterer SK således, at han netop har læst Spinozas *Etik*:

Jeg har nu læst Spinozas Ethik igjennem. Besynderligt er det dog, at construere en Ethik paa et, vel rigtigt, men saa ubestemt Princip som det: suum esse conservare, og fastholde det i en saadan Tvetydighed, at det lige saa godt betyder det legemlige, Egoistiske, som den høieste Resignation i den intellectuelle Kjerlighed.

Men en Modsigtelse er det dog vel, at affhandle, hvorledes, ved hvilke Midler man naaer Fuldkommenheden i at herske over Affekterne, Veien til denne Fuldkommenhed (cfr. p. 430 Slutning), og saa udgive det for en Immanents-Theorie; thi Vei er jo netop Teleologiens Dialektik. Jeg gaaer den

og den Vei, gjør Det og Det – for at, men dette for at adskiller jo Veien og Maalet.*

Kritikken af Spinozas forkastelse af teleologien kommer også frem i Not13:39, hvor den tvetydighed eller dobbelthed fremhæves, »at han paa eengang (for at afskaffe Teleologien) betragter Alt i Ro, og saa igjen (i Kraft af Definitionen^s suum esse conservare) faaer Endeligheden i Vorden. Dette vil sige: Begrebet Bevægelse mangler her.« SK mener her at finde en inkonsekvens, idet Spinoza taler om overgang, altså bevægelse, til fuldkommenhed, 'transitio in perfectionem'. Disse overgange defineres som 'lætitia', glæde, og 'tristitia', sorg, der sammen med driften, 'cupiditas', udgør affekterne, et andet vigtigt tema for SK.* Kort berøres tillige Spinozas kritik af miraklet, og SK henviser til sin behandling af problemet i *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*. * I øvrigt vidner Not13:37-39 om SKs læsning ikke blot af Spinozas *Etik*, men også andre af hans skrifter.*

Vi kan nu opsummere: Notesbog 13 er benyttet regelmæssigt i perioden dec. 1842 til et stykke ind i 1843, formentlig til slutningen af marts eller begyndelsen af april. I marts 1846 har SK på et opslag i bogen tilføjet enkelte optegnelser fra sin læsning af Spinoza, og i 1847 tilføjer han på et løst blad uddybende tanker om spørgsmålet om bevægelse (κίνησις), hvorefter han lægger bladet ind i notesbogen ved optegnelserne om samme problematik. Forfra, i afsnittet »Philosophica«, rummer notesbogen excerpter og kommentarer til filosofisk litteratur, og bagfra, i afsnittet »Problemata«, stilles og behandles en række filosofiske problemer.

SK benyttede i samme periode journalen JJ, men hvor JJ rummer meget varieret stof, afspejler optegnelserne i notesbog 13 udelukkende filosofiske studier, deraf notesbogens mærke eller titel. SKs læsning af Aristoteles, Descartes, Leibniz, Spinoza og ikke mindst Tennemann har dog sat sig spor i begge bøger, og fx ses læsningen af Tennemanns *Geschichte der Philosophie* bd. 2, 3 og 5 hovedsagelig at være refereret i notesbog 13, mens studierne af bd. 1 og 4 i højere grad er gengivet i JJ samt i den samtidige notesbog 14.